

İsrail 2010

Resmi Adı	İsrail Devleti
Başkent	Tel Aviv
Yüzölçümü	20.991 km ²
Nüfus	7.418.000
GSYH	213,1 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Parlamentar Demokراسi
Devlet Başkanı	Şimon Perez
Dışişleri Bakanı	Avigdor Lieberman
Türkiye Büyükelçisi	Gavriel Levy
Askeri Harcamalar	11,6 milyar dolar
Asker Sayısı	184.550

Etnik Yapı

Yahudi	% 80
Arap	% 18
Diğer	% 2

Dini Yapı

Musevi	% 76.5
İslam	% 15.9
Diğer	% 7,6

Petrol Üretimi	3.806 varil/gün
Petrol Tüketimi	231.000 varil/gün
İhracat	54,3 milyar dolar
İthalat	55,6 milyar dolar

İsrail 2010

Veysel Kurt

[Arş. Gör., Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

2010 yılı İsrail açısından oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. Radikal dini görüşleri savunan partilerin de içinde yer aldığı uyumsuz bir koalisyona sahip olan İsrail'de iç politika, oldukça sıkıntılı günler yaşadı. Barış görüşmeleri, yerleşim birimleri, Türkiye ile ilişkiler gibi konularda koalisyon partileri arasındaki önemli görüş farklılıkları ve koalisyon ortağı parti başkanının isminin bir yolsuzluk skandalına karışması bu sıkıntılardan başlıca sebeplerini oluşturmuştur. Dış politikada ise Barış görüşmeleri ve Türkiye ile gerginleşen ilişkiler öne çıkan en önemli başlıklar oldu. Mart ayında dolaylı olarak; Eylül ayında da doğrudan gerçekleşen barış görüşmeleri, İsrail'in yerleşim inşaatlarını durdurma kararını uzatmaması sonucunda askıya alındı. Bu gelişme ABD-İsrail ilişkilerini de olumsuz etkileyen unsurlardan birisi olmuştur. 2010 yılının İsrail açısından en önemli olaylardan birisi de İsrail'in Türkiye ile gerginleşen ilişkileridir. "Alçak koltuk krizi" ve özellikle İsrail'in 31 Mayıs'ta Gazze'ye insani yardım taşıyan filo düzenlediği saldırı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu saldırıda dokuz Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş ve İsrail-Türkiye ilişkileri, tarihin en gergin dönemlerinden birisini yaşamıştır. Bu gelişme sonrası Türkiye İsrail'le ilişkileri asgari seviyeye indirmiş, askeri tatbikatları iptal etmiş ve büyükelçisini geri çekmiştir. İsrail'in OECD üyeliğini Türkiye'nin veto etmemesi ve İsrail'de meydana gelen orman yangınında İsrail'e iki adet yangın söndürme uçağı göndermesi de ilişkilerin yumuşaması için yeterli olmamıştır. Türkiye ile yaşanan bu gerginlik sonucunda İsrail, farklı ülkelerle ilişkilerini yoğunlaştırma yoluna gitmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsrail | İç Politika | Dış Politika | Barış Görüşmeleri | Yahudi Yerleşimleri

Israel 2010

Abstract

Significant developments took place in Israel's domestic and foreign affairs in 2010. Internal affairs were in down turn because of the coalition government which includes extreme religious parties that cause the inconsistency. Main reasons of the down turn were the deep disagreements that political parties have about peace talks with Palestinians, issue of the Jewish settlements, and relations with Turkey. Besides, a party leader was involved in a bribery and corruption scandal. Main headlines in foreign affairs were peace talks with Palestinians and relations with Turkey. Peace talks which began directly in September were break down because of the continuing Jewish settlements. This development also caused to deteriorate the relationships with USA. Two events that caused a big cleavage in the relationship with Turkey were "Lower chair crisis" and Israel's attack to Gaza Aid Flotilla. In this attack 9 Turkish citizens were killed by Israeli soldiers and since then Israel-Turkey relationship has deteriorated. Turkey protested Israel, recalled its ambassador and rescinded military maneuvers. Although all of these tighten relationships, Turkey did not veto Israel's membership application to OECD; and also Turkey sent two fire fighting aircrafts to help Israel against heavy forest fire. But these developments did not help to upturn the mutual relationship. Because of the dramatic decline in relations with Turkey, Israel tried to focus on the relations with other countries to replace Turkey with alternatives.

Keywords: Israel | Domestic Affairs | Foreign Affairs | Peace Talks | Jewish Settlement

Giriş

Bu çalışmada, 2010 yılında İsrail’de meydana gelen önemli iç ve dış politik gelişmeler değerlendirilmektedir. Öncelikle önemli iç politik olaylar değerlendirilecek, sonrasında ise dış politikadaki gelişmeler değerlendirilecektir. Ancak iç ve dış politik gelişmeler birbirleriyle doğrudan ilgili olduğundan zaman zaman aynı başlık altında değerlendirilebilecektir. Ayrıca bu çalışmada olaylar, kronolojik sıraya göre değil, kendi içinde bütünlük gösteren ve birbirleriyle doğrudan ilintili başlıklar altında değerlendirilmiştir.

İç Politika

İsrail iç politikasının 2010 yılındaki en önemli sorunlarından birisi, aşırı sağ partilerin de yer aldığı koalisyon hükümetinin uyumsuzluğu ve zaman zaman hükümetin bozulma riskiyle karşı karşıya gelmesi olmuştur.

Mavi Marmara baskını sonrasında Türkiye ile bozulan ilişkilerin düzeltilmesine yönelik İsrail Sanayi Bakanı Ben Eliezer’in Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile gerçekleştirdiği gizli görüşme de hükümet içindeki çatlağı daha da görünür kıldı. İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman’ın bu görüşmeye tepkisi sert oldu. Görüşmeyi ilk duyuran İsrail’in Kanal 2 televizyonu, Netanyahu’nun, Lieberman’a bilgi vermeden Türkiye ile iyi ilişkileriyle bilinen Ben-Eliezer’i Davutoğlu ile görüşmek üzere Zürih’e gönderdiğini açıkladı. Buluşma konusunda Milli Savunma Bakanı Ehud Barak’ın da haberi olduğuna dikkat çeken Jarusalem Post ise, Lieberman’ın, “Bu, Netanyahu’ya olan güvenime bir darbe” diyerek büyük tepki gösterdiğini

belirtmiştir. Yediot Ahronot gazetesi ise Lieberman'ın, "Arkamdan iş çevirdiler" sözlerine yer verdi.¹

ABD'nin yoğun çabaları sonucunda başlatılması kararlaştırılan doğrudan barış görüşmeleri başlamadan hemen önce, İsrail İçişleri Bakanı ve radikal sağcı Şas Parti Genel Başkanı Ovadia Yosef'in "bütün Araplar İsrail'in düşmanıdır, Mahmut Abbas ve Filistinliler ölmeli"² sözleri koalisyon içindeki uyumsuzluğun en önemli göstergelerinden birisi oldu. Hükümet içindeki uyumsuzluğu gösteren ikinci örnek ise yine ırkçı söylemlere sahip Lieberman'ın, "Filistinlilerle hiçbir zaman barış yapılabileceğine inanmadığına"³ yönelik sözleri oldu.

Barış görüşmelerinin kesintiye uğraması da İsrail kabinesini parçalanma riski ile karşı karşıya getirdi. 12 Aralık'ta İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak yaptığı açıklamada, iki devletli çözüm kapsamında Doğu Kudüs'ün Filistin yönetimine bırakılabileceğini ve Gazze'ye insani yardım yolunun açılması gerektiğini belirtti. Ancak Barak'ın bu sözlerine İsrail kabinesinden sert tepki geldi. Başbakan Netanyahu, İşçi Partisi Genel Başkanı olarak andığı (Savunma Bakanı olarak değil!), Barak'ın bu sözlerinin kişisel kanaati olduğunu ve hükümetin görüşlerini yansıtmadığını ifade etti.⁴

Dışişleri Bakanı Lieberman'ın isminin karıştığı yolsuzluk davası da İsrail iç politikasının gündem maddelerinden birisi oldu. Lieberman 2009'un Ağustos ayından beri milyonlarca dolarlık yolsuzluk, görevi sui-istimal etme ve dolandırıcılıkla suçlanmaktadır. Ancak Lieberman suçlamaları kabul etmemekte ve kendisine savunma hakkı tanınmadığını iddia etmektedir. Ayrıca İsrail Emniyeti, Lieberman'ın hassas belgeleri sızdırdığı suçlamasıyla dava edilmesi gerektiğini ifade etti.⁵

Barış Görüşmeleri, Yerleşimler ve İsrail-ABD Krizi!

İsrail ile Filistin tarafı arasında 2008 sonunda İsrail'in Gazze Şeridi'ne yönelik Dökme Kurşun operasyonu nedeniyle kesilen barış görüşmeleri, ABD Başkanı Barack Obama'nın Ortadoğu barış sürecini canlandırmaya yönelik çabalarını yoğunlaştırması sonucu 8 Mart 2010 tarihinden yeniden başlamış oldu. Ramallah'taki Filistin Kurtuluş Örgütü Merkez Komitesi toplantısından sonra Filistin Yönetimi tarafından yapılan açıklamada, ABD'nin çabalarına şans tanınacağı belirtildi. Filistinliler daha önce İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal topraklarındaki Yahudi yerleşimi inşaatlarını durdurmadığı sürece görüşmelere dönmeyeceklerini açıklamışlardı. Washington yönetimi de yerleşim inşaatlarını durdurması için İsrail'e baskı yapıyordu. Arap Birliği dışişleri bakanları da bu süreçte,

ABD'nin bu konudaki önerileri doğrultusunda, tarafların dolaylı müzakere yürütmelerini benimsemiş, bunun için dört aylık bir süre tanıdı. Böylece, Filistin yönetiminin de onay verdiği görüşmeler, ABD'nin Ortadoğu Özel Temsilcisi George Mitchell aracılığıyla başlamasına karar verildi.

Ancak İsrail, ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın taraflar arasında barış süreci ile ilgili düzenlediği ziyaretinden hemen önce, 9 Mart'ta, işgal altındaki Doğu Kudüs'te 1600 konut daha inşa edileceğini duyurdu. BBC'ye açıklamada bulunan Filistin Yönetimi başgörüşmecisi Saeb Erakat, "Konutların inşası kararı geri alınmadıkça, bizim herhangi bir görüşmeye oturmamız çok güç olacaktır. Başkan Mahmud Abbas, görüşmeler ve yerleşim merkezleri konusundaki zorlukları, Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'ya ve ABD Başkan Yardımcısı Biden'a aktardı" dedi.⁶ Böylece dolaylı barış görüşmeleri kararı henüz alınmışken İsrail'in sergilediği bu tavır, barış görüşmeleri çabalarını boşa çıkarmakla kalmayıp ABD-İsrail ilişkilerinin gerilmesine de neden oldu. Bu krizi, İsrail'in Washington Büyükelçisi Michael Oren, ülkesi ile ABD arasındaki "son 35 yıl içinde en ciddi kriz" olarak tanımladı.

ABD yönetiminden konuya ilişkin yapılan açıklamalar, ABD yönetiminin bu durumdan rahatsız olduğunu açıkça göstermiştir. Biden zamanlamasının yanlış olduğunun altını çizirken, Başkan Obama'nın üst düzey danışmanlarından David Axelrod "yönetimin üslubunu sertleştirerek, ek konut inşasının barış sürecine yıkıcı bir etki yaptığını" söyledi. Ayrıca bu açıklamanın Biden'ın ziyaretine denk geldiğine de dikkat çeken Axelrod, bu durumu ABD'ye hakaret olarak niteledi.⁷ Washington'un bu tavır, Netanyahu'nun Mart ayındaki ABD ziyaretinde de devam etti. Obama'nın Washington'u ziyaret eden müttefik bir ülkenin başbakanı ile görüşmesinden görüntü alınmaması ya da mutad açıklamanın yapılmaması olağandışı bir uygulama olarak kayıtlara geçti. Bu durum, İsrail liderlerinin geleneksel olarak Beyaz Saray'da kamuoyuna açık bir şekilde ağırlandığı geçmişteki ziyaretlere göre çelişkili bir durum olarak görülebilir. Öte yandan Netanyahu'nun, yerleşimler, Kudüs'ün statüsü gibi önemli konularda hiçbir taviz vermemesi Washington yönetimini rahatsız etmiştir.

Amerika'nın ikili ilişkilerde güvenin tazelenmesi ve Filistinlilerle görüşmelerin yeniden başlatılabilmesi için Benyamin Netanyahu'dan en az 4 adım atmasını beklediği ifade edildi. Dışişlerinden sorumlu Hilary Clinton'un gündeminde yer aldığı söylenen bu adımlardan ilki, ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın İsrail'i ziyareti sırasına denk gelen inşaat onayı ile ilgili açıklamanın zamanlamasının soruşturulmasıydı. Kararın gerisindeki isim İçişleri Bakanı Eliyahu Yışai, bunun tamamen teknik bir

işlem olduğunu ve herhangi farklı bir anlam içermediğini belirterek, zamanlamadan dolayı özür dilemiştir. ABD, Ramat Şlomo'daki inşaatlarla ilgili kararın iptalini de talep etmiş, ancak bu talep Nisan ayında İsrail tarafından resmi olarak reddedilmiştir. ABD'nin bir diğer talebi de İsrail'in Filistinlilerle görüşmelerin başlatılması için önemli jestler yapmasına yönelik oldu. Bunlar arasında yüzlerce Filistinli tutuklunun serbest bırakılması, İsrail askerlerinin Batı Şeria'daki bir kısım yerlerden daha çekilerek buraların Filistin Yönetimi kontrolüne bırakılması, Batı Şeria'da daha fazla yol engelini kaldırılması ile Gazze Şeridi'ndeki ablukanın azaltılması bulunuyor.⁸

Washington'un bu istekleri ABD'nin sağcı ve radikal eğilimli bir koalisyonla yönetilen, Kudüs'ü vaadedilmiş topraklar içinde gören, popülist bir yönetim anlayışı sergileyen, iç politikadaki imajı uğruna uluslararası toplumu karşısına almaktan ve uluslararası hukuku çiğnemekten çekinmeyen İsrail'i barışa ne kadar zorlayabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada ABD'nin İsrail karşısında İran kartını oynayabilmesi mümkün görünmektedir. Biden dahil İsrail'i ziyaret eden ABD'li asker ve diplomatlar, İsrail'in yumuşak karnı İran'ı kullanarak İsrail'i barış sürecinde somut adımlar atmaya razı etmeye çalışmıştır. Yapılan pazarlığa göre ABD, İsrail'e İran'ın "yakında tamamlanacağı iddia edilen" nükleer silahını durdurma sözü vermiş olabileceği ve karşılığında başta yerleşimlerin durdurulması olmak üzere Filistin'le barışa yönelik bazı talepler de bulunduğuna yönelik yorumlar yapılmıştır. ABD'nin talepleri İsrail açısından genel hatlarıyla kabul edilebilir nitelikteydi. Buna rağmen Biden'in ziyareti sırasında onaylanan yeni yerleşimler, İsrail'in pazarlığını kendi tarafına düşen kısmını yerine getirmediğine yönelik bir algıya neden olmuştur.⁹ Bu durumda İsrail ile ABD'nin önceliklerinin değiştiği sonucuna varılabilir. ABD, İsrail-Filistin çatışmasını bir öncelik ve bir tehdit olarak görmeye başlarken, İsrail, tek bir stratejik önceliğe sabitlenmiş gibi göründü: İran nükleer silah programını durdurmak. Dolayısıyla İsrail, Obama yönetiminin İsrail-Filistin görüşmeleri için bastırmasını İran meselesinden sapma ve Amerika'nın İran'ı güç kullanmakla tehdit etmeye gönülsüz oluşunu İran'ın kararlılığını güçlendirmek, nükleer silahlı bir İran'ı kaçınılmaz kılmak olarak algılıyor.¹⁰

ABD'nin İran kartını oynamaya devam edip etmeyeceği, bu tavrın İsrail üzerinde ne kadar etkili olacağını zaman gösterecek. Bu noktada ABD yönetiminin, ülke içindeki Yahudi Lobisi ve popülist-sağcı İsrail yönetimine rağmen İsrail'i barışa zorlayabileceğini söylemek mümkün olsa da, ABD'deki Yahudi Lobisinin gücü ve ABD-İsrail ilişkilerinin tarihi ve

yapısı göz önünde alındığında iki taraf arasındaki krizin uzun sürmeyeceği aşıkardı. Nitekim Başkan Obama söz konusu krizden yalnızca iki gün sonra iki taraf arasında kriz olduğunu reddederek, “Dostlar kimi zaman anlaşmazlıklar yaşayabilir” demeciyle olayın büyütülmemesi gerektiğini; Dışişlerinden sorumlu Hillary Clinton da “iki ülkenin birbirine kopmaz bağlarla bağlı olduğunu” ifade etmiştir.¹¹

Mart ayında oldukça soğuk bir atmosferde geçen ve Türkiye ile gerilen ilişkilerin ardından Temmuz ayında gerçekleşen ziyaret oldukça merak uyandırdı. Mart ayındaki görüşmede Ortadoğu barış sürecini tıkayan Netanyahu’ya hiç de dostça davranmayan Obama’nın bu tavrı gerek İsrail’i gerekse ABD’deki İsrail Lobisi’ni fazlasıyla rahatsız etmişti. Netanyahu ile fotoğraf dahi vermeyen, akşam yemeğinde yalnız bırakarak ailesi ile yemeğe oturan Obama’nın bu tavrı İsrail Lobisince hasmane bir şekilde karşılanmış, o gündən itibaren gerek medya gerekse Kongre üzerinden Obama’ya yoğun bir baskı kurulmuştur.

Obama’nın bütün bunlara karşılık nasıl bir tavır takınacağı merak konusuydu. Obama tavrını sürdürmesi halinde, İsrail’in artık ya adım atmak zorunda kalacağı ya da kendisini tamamen tecrit edeceği anlamına gelecekti. Bu da ABD-İsrail gerginliğinin artık sürekli hale gelmekte olduğu anlamına gelecekti. Aksi olduğu takdirde ise İsrail rahatlayacak, aynı uzlaşmazlığına devam edecek, yanında destek olarak da ABD’yi bulacaktı.¹² Görüşmenin hem kamuoyuna yansıyan yönü hem de içeriğine bakıldığında Netanyahu’nun görüşmeden istediklerini tam olarak olmasa da büyük oranda elde ettiği sonucuna varılabilir.

Obama’nın İsrail’den beklentileri son derece açıktı: Netanyahu’nun açıkça barış görüşmeleri lehinde tavır koyması, Filistin Yönetimi’nin doğrudan görüşmelere ön şart olarak koyduğu Batı Şeria’daki yerleşimlerin genişlemesini donduran kararın uzatılması, yerleşimlerin genişlemesi kararının dondurulmasında kullanılan “doğal genişleme hakkı” söyleminin terkedilmesi, İsrail’in Nükleer Silahların Sınırlandırılması anlaşmasına taraf olacağını açıklaması, Doğu Kudüs’te devam eden İsrail genişlemesinin durdurulması, Türkiye-İsrail gerginliğinin sona erdirilmesi çağrısı ve Gazze’deki insani trajedinin son erdirilmesi için hızlı ve makul adımların atılması. Yerleşimler konusunda İsrail geri adım atmasa da, barış görüşmeleri konusunda yerleşimleri dondurma süresi dolmadan önce adım atması konusunda İsrail hükümetine baskı yapıldığı yorumu yapılabilir. Diğer taraftan, yerleşimlerin genişlemesi konusunda ABD, İsrail’e geri adım attıramamış, Türkiye ile ilişkiler konusunda da açık bir tavır sergilememiştir. Tüm bunlar alt alta sıralandığında, eğer görülmeyen son

derece gizli mesajlar verilmediyse zirve Netanyahu açısından bir zafer olarak kayda geçirilebilir.¹³ Bu zaferin elde edilmesinde en önemli etkenin ABD'deki Yahudi Lobisi olduğu söylenebilir. ABD seçim sistemini etkilme ve Kongre'yi yönlendirebilme potansiyeli, medya üzerinden baskı oluşturma, bağış kampanyaları gibi çeşitli faktörleri son derece başarılı bir şekilde kullanan lobi, Kasım seçimleri konusunda demokratları endişelendirmeyi başarmış, Obama'yı İsrail konusunda geri adım atmaya zorlamıştır. Ayrıca Meksika körfezinden sızan petrol dolayısıyla yaşanan çevre felaketi, bütçe açığının devam etmesi, işsizliğin %10 dolaylarında gezinmesi gibi iç faktörler, Kasım'daki seçimler için büyük bir risk oluşturuyordu. Bu riski dikkate alan Obama'nın Yahudi Lobisine kulağını tıkaması çok da mümkün görünmüyordu.¹⁴

İsrail tarafının ziyaretten gayet memnun kaldığını gösteren önemli bir gösterge de, İsrail'in Washington büyükelçisi Michael Oren'nin CNN televizyonuna verdiği demeç oldu. Oren, Mart ayında yaşanan olayların abartıldığını, en yakın dostlar arasında bile zaman zaman görüş farklılıklarının olabileceğini ve iki ziyaret arasında olağanüstü bir farkın olmadığını savundu. ABD ile İsrail arasındaki ilişkilerin "çok sağlam" olduğunu ve böyle olmaya da devam edeceğini ifade eden Oren, Obama'nın, barışa ve bu yolda riskleri almada istekli olmasından dolayı Netanyahu'yu övdüğünü kaydetti. Oren, Netanyahu'nun da buna karşılık Obama'nın İsrail'in güvenliğine olan bağlılığını ve İran'ın nükleer silah edinmesinin önlenmesi konusundaki kararlılığını övdüğünü söyledi.¹⁵

Böylece çok geçmeden taraflar birbirlerinin önceliklerine yakınlık göstermiş oldu. Amerikan hükümeti, İran'ın nükleer silahlanmasının önüne set çekmek ve İran'ın bölgesel emellerini kuşatmak amacıyla sarf edilen büyük uluslararası çabaya kayda değer kaynaklar tahsis etmiştir. Dahası, ABD, İsrail'le güven tazelemek için İsrail'in kısa menzilli füzelere karşı Demir Kubbe denilen füze savunma sistemine 205 milyon dolar yardım kararını da içeren güvenlik ve füze savunma işbirliğini yürürlüğe koydu. Bu esnada, Netanyahu hükümeti iki devletli bir çözümü benimsemiş ve Filistinlilerle nihai durum müzakerelerine istekli olduğunun işaretini vermiştir.¹⁶

Özetle, Mart ayında Kudüs'te 1600 yerleşim yeri kararı ile başlayan ABD ile İsrail arasındaki gerginlik, yine Mart ayındaki Netanyahu'nun ABD ziyaretinde de hissedilmiş, ancak kısa bir süre içinde bu gerginlik daha büyük bir krize yol açmadan bertaraf edilmiştir. Kasım ayındaki seçime yönelik Obama'nın beklentileri ve Yahudi Lobisinin baskılarının etkisiyle Temmuz ayındaki ziyaretinde Netanyahu'nun taleplerinin büyük

ölçüde karşılanması, tüm hoşnutsuzluğa rağmen ABD-İsrail ilişkilerinin kolay kolay sarsılmayacağı, sarsıldığı takdirde telafisinin çok zor olmayacağını göstermiş oldu.

Doğrudan Barış Görüşmeleri Süreci

ABD yönetiminin İsrail ile bu denli yoğun bir ilişki içinde olması şaşırtıcı bir durum değildi. Ancak bu yoğunluğun İsrail ile Filistin yönetimi arasında sağlanmaya çalışılan barış çabalarıyla doğrudan bir ilgisi vardı. Gerek Obama'nın Mart ayındaki tepkisi, gerekse İsrail yönetiminden Filistin'e yönelik talepleri bunun en önemli göstergesidir. İsrail-Filistin meselesinde barışı sağlamanın ya da bu konuda mesafe alınmasına öncülük etmenin, gerek İslam dünyası ile ilişkiler, gerek Ortadoğu politikası ve bölgedeki çıkarlar, gerekse prestij açısından ABD için hayati öneme haiz olduğunu unutmamak gerekir. Bu ve bunun gibi sebepler Washington yönetimini barış görüşmeleri için yoğun bir çaba sarf etmeye yöneltti. Barış görüşmeleri başlamadan hemen önce bu görüşmeleri olumsuz etkileyecek gelişmeler de yaşandı. İsrail İçişleri Bakanı ve radikal sağcı Şas Parti Genel Başkanı Ovadia Yosef'in yaptığı açıklamalar ve Hamas'ın üstlendiği saldırılar sonucunda dört İsrail vatandaşının öldürülmesi örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca yerleşim kararlarının Barış görüşmelerini olumsuz etkilemesi de kaçınılmazdı. Nitekim Nisan ayı başında yapılan Arap Ligi Dışişleri Bakanları toplantısında, İsrail'in 1967 sınırlarına göre Filistin tarafında kalan tüm yerleşimlerin boşaltılmadığı sürece doğrudan görüşmelerin başlamayacağı kararı alındı. Bunun yanı sıra Mahmut Abbas da, hem BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada hem de Mısır'ı ziyareti esnasında, yerleşimlerin barışa engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ancak bu gelişmeler ABD'nin yoğun çabalarının sonuç vermesini engellemedi. Nitekim bu çabalar sonunda 2 Eylül 2010 tarihinde doğrudan barış görüşmeleri başladı.

Doğrudan görüşmeler başlamasına rağmen, kamuoyunda bu görüşmelere ilişkin pek de olumlu beklentiler oluşmadı. Bunun başlıca sebepleri, her iki tarafın da kendi içinde tam bir görüş birliği sağlayamaması ve ihtilafli konularda çok farklı noktalarda durması olarak gösterilebilir. Doğrudan barış görüşmeleri sürecinde tarafların pozisyonlarına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Üç sağcı partiden oluşan İsrail hükümetinde barışa yönelik bir konsensüs sağlanamaması hükümeti parçalama riski taşıdığından Netanyahu'nun hareket alanını ve taviz verme potansiyelini oldukça kısıtlamaktadır. Bu konudaki en bariz örnek

ırkçı söylemleri ile bilinen Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ın, barışın ulaşılamaz bir amaç olduğu yönünde yaptığı açıklamalar oldu. Ayrıca, Lieberman'ın partilileri ve diğer milliyetçilerin İsrail medyası ve sivil toplum örgütleri aracılığı ile başlattığı “Bibi eve dön” kampanyaları ile barış görüşmeleri konusundaki tutumlarını net şekilde ortaya koymuşlardır.¹⁷

Buna rağmen İsrail tarafının barış görüşmelerine başlamasının altında yatan temel nedenlerden birisinin Gazze'ye insani yardım taşıyan filoya yönelik gerçekleştirdiği saldırı sonucunda Mavi Marmara gemisindeki dokuz Türkün ölümü dolayısıyla oluşan uluslararası baskı olduğu söylenebilir. Bir diğer sebep de barış görüşmelerini başlatma noktasında kararlı bir tavır takınan ABD Başkanı Obama ile Temmuz ayındaki görüşmede buzları eritmiş olmasıdır. Obama'nın baskısını bertaraf etmenin rahatlığıyla görüşmelere başlayan İsrail'in taviz verme ihtimali böylece düşmüş oldu.

Filistin tarafında da benzer bir durumun varlığı söz konusudur. Filistin Yönetimi'nin başındaki Mahmut Abbas'ın başta HAMAS olmak üzere Filistin tarafında otoriteyi sağlayamaması ve dahası, Mahmut Abbas'a karşı olan güvensizlik Abbas'ın elini zayıflatmaktadır. İkinci önemli husus İsrail güvenliği, Gazze sorunu ve HAMAS'la diyalogdan oluşan kısır döngüyü çözecek en önemli faktör olan HAMAS'ın barış görüşmeleri dışında bırakılmasıdır. Gazze'de denetimi elinde bulunduran ve 2006'daki seçimlerden zaferle çıkan HAMAS olmadan sağlanacak bir barışın meşruiyeti ve kalıcılığı tartışmalı olacaktır. HAMAS'ın İsrail ve ABD tarafından terör örgütü ilan edilmesi de bu durumu değiştirmeyecektir. Çünkü özellikle Gazze'de kurduğu hastaneler, yetimhaneler, okullar, spor merkezleri, aşevleri ile HAMAS klasik bir siyasi bir örgüt görüntüsünü çoktan aşmıştır.¹⁸ Mahmut Abbas'ın bu ortamda barış masasına oturması bir yandan İsrail işgalini sona erdirmeye beklentisi, öte yandan ABD baskısıdır. Barış masasından kaçmak hem ABD hem de ABD ile yakın ilişkilere sahip Arap ülkeleri nezdinde bir prestij kaybına neden olabilir.¹⁹

Bu ortamda ön koşulsuz olarak başlayan görüşmelerden çıkan en net sonuç tarafların çatışmanın çözümünü sağlayacak bir çerçeve anlaşmasına ulaşmak için görüşmelerin sürmesi konusunda anlaşmalarıdır. Bu çerçevede 14 Eylül'de Mısır'ın Şarm el-Şeyh kentinde yapılması planlanan ikinci toplantı ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve ABD'nin Özel Temsilcisi George Mitchell'in de katılacağı ve toplantıda nihai statü için çerçeve anlaşmasına ilişkin görüşmeler yürütüleceği ilan edilmiştir. Özetle, ilk görüşmenin “Mısır'da yeniden görüşmek üzere anlaşmayla” sonuçlandığı söylenebilir. 14 Eylül günü Şarm el-Şeyh'te başlayan müzakerelerin ana hedefi sürekli bir statüyü içerecek bir çerçeve anlaşmasının

hazırlanması olmuştur. Bu çerçeve anlaşmanın içerdiği ana konuların arasında en başta müstakbel Filistin devletinin sınırlarının tayini yer almaktadır. Bunun yanında, Kudüs'ün statüsü ile mültecilerin hakları ve Batı yakasında İsrail yerleşim faaliyetinin geleceği gibi hayati önemde konular bulunmaktadır. Amerikan tarafının kanaatine göre, sınırlar konusunda Filistinli yetkililerin taleplerini dikkate alan bir anlaşmanın sağlanabilmesi, yerleşim konusunun çözümüne de çok önemli katkılar sağlayacaktır.²⁰

Barış Görüşmelerinin Önünde Bir Engel Olarak Yahudi Yerleşimleri

İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmek için kullandığı stratejisinin en önemli ayaklarından birini oluşturan Yahudi yerleşimleri, 25 Kasım 2009'da alınan bir kararla 10 aylık süre ile dondurulmasına rağmen 2010 yılında da, hız kesmeden devam etmiştir. Yerleşimlerin devam etmesine zemin hazırlayan faktörler, dondurma kararında Doğu Kudüs'ün kapsam dışında tutulması ve Batı Şeria'daki kamu yapıları ile altyapı çalışmalarını birer istisna olarak sunmasıydı. Dondurma kararını sadece kağıt üzerinde bırakan buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. 2010 yılına bakıldığında 7 Ocak 2010 tarihinde Ehud Barak, plandan kaynaklanan sınırların yumuşatıldığını ve 10 aylık dönemin bitiminde belediyelere mevcut yerleşimlerin ayrı bir bölgeye dönüştürülmeksizin yerleşimlerin genişletilmesine olanak tanındığını duyurmuştur. Bu kararla yerel yönetimlerin yerleşim konularındaki yetkileri artırılmış ve ulusal karar alma mekanizmalarına yönelecek baskıların yerel yönetimlere yönlendirilerek hafifletilmesi mümkün olacaktı.

Yerleşimler konusunda İsrail'e yapılan uluslararası baskı da bir sonuç vermedi. Rusya, ABD, BM ve AB'den oluşan Ortadoğu Dörtlüsü, Moskova'da yaptığı toplantıda İsrail'e, yeni yerleşim yerleri inşa edilmesiyle ilgili tüm planlarını dondurması çağrısında bulundu ve İsrail'in Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yeri inşa etme planını kınadı. Ban Ki Moon Ortadoğu Dörtlüsünün İsrail hükümetinden tüm yerleşim yeri faaliyetlerini dondurmasını istediğini belirterek, "Yıkım ve tahliyelerden de kaçının" ifadesini kullandı. Buna rağmen 11 Mart'ta Kudüs belediyesi tarafından onay aşamasına gelen bir plana göre, Doğu Kudüs'te toplam 11.750 konutun inşa edilmesi öngörüldü. Yine 23 Mart'ta İsrail İçişleri Bakanlığı Şeyh Jarrah'ta 200 konut; 2 Ağustos'ta Kudüs Belediye Yönetimi 40 konut; 15 Ağustos'ta kabine bir öğrenci şehri ve Batı Şeria'nın sekiz farklı bölgesinde okul inşa edilmesini onayladı. Dondurma planının halen yürürlükte olduğu bu tarihlerde alınan bu kararlar güvenlik, istisnalar, daha

önce alınmış kararlar, yerleşim bölgelerinin entegrasi gibi gerekçelerle yürürlüğe konularak işgal stratejisi devam ettirilmiştir.²¹

26 Eylül’de dolan yerleşimleri dondurma planının İsrail tarafından uzatılmayacağına ve yeni yerleşim birimleri kurulacağına dair beyanlar barış görüşmelerinin durmasına neden oldu. Nitekim Batı Şeria’da yeni Yahudi yerleşimleri inşa edilmesini 10 ay süreyle durdurmayı öngören moratoryumun uzatılmaması İsrail ve Filistinliler arasındaki doğrudan görüşmeleri tehlikeye attı. ABD’nin yanında hem Almanya hem de Fransa moratoryumun uzatılmamasına tepki gösterdi. Filistin Yönetimi Başkanı Mahmut Abbas ise İsrail’in kararından dolayı hayal kırıklığı içinde olduğunu belirtirken, doğrudan görüşmelerin geleceği konusunda hemen karar vermeyeceklerini ifade etmiş olsa da net bir açıklama yapmadı. Abbas, “İsrail barış istiyorsa müzakerelere devam edeceğiz. Ancak İsrail bunu istemezse bu tamamen zaman kaybı olacaktır” şeklinde konuştu.

İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ise moratoryumun sona ermesinden hemen sonra yaptığı yazılı açıklamada, Filistinlilerle bir yıl içinde “tarihi barış anlaşması” yapmaya hazır olduğunu yineledi ve görüşmelere devam edilmesi çağrısında bulundu. Netanyahu’nun açıklamasında, “İsrail, Filistin yönetimi ile barış görüşmelerine devam etmenin yolunu bulmak için gelecek günlerde sürekli temas kurma peşinde olmaya hazırdır” denildi. Açıklamada, ayrıca Netanyahu’nun, Filistinlilerin görüşmelerden çekilmemesi için ABD, Mısır ve Ürdünlü liderlerle temasta olduğu belirtildi.

Netanyahu’nun bu diplomatik hamleleri ise sonuç vermedi. Filistin lideri Mahmud Abbas, yeni inşaatlar durmadığı sürece İsrail’le doğrudan görüşmelere devam etmeyeceklerini açıkladı. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve El-Fetih hareketi de Abbas’a destek verdi. FKÖ Sözcüsü Yasser Abed Rabbu, “ABD, Ortadoğu dördlüsü ve uluslararası toplumun barış çabaları İsrail tarafından engelleniyor. Filistin yönetimi, müzakerelerin gecikmesinden İsrail Hükümetini sorumlu tutuyor” şeklinde konuştu. Abbas’ın bu kararının geçerlilik kazanması için Arap Birliğinde onaylanması gerekiyordu. Libya’da toplanan Arap Birliği de bu kararı onayladığını duyurdu. Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa yaptığı açıklamada, “görüşmeler ile Yahudi yerleşim merkezlerindeki inşaatların aynı anda devam etmesi barış görüşmeleri için gerekli asgari şartların bir araya gelmesini engellemektedir. Dolayısıyla bugünkü şartlar çok olumsuz ve gündemde olmasına rağmen görüşmelerin tekrar başlamasına yardım etmiyor” dedi.²²

Abbas'ın kararının onaylanmasının ardından, İsrail Başbakanı Netanyahu ilginç bir açıklama yaptı. İsrail parlamentosunun (Knesset) yeni çalışma döneminin açılışında yaptığı konuşmada, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinde inşaat yasağının süresinin dolduğu 26 Eylül'den bu yana ilk kez bu sürenin uzatılabileceğinden söz etti. Netanyahu "Eğer Filistin liderliği, çıkıp net bir şekilde halkına İsrail'i Yahudi devletinin anayurdu olarak tanıdığını söylese, ben de hemen hükümetimi toplayıp, yasağın uzatılmasını istemeye hazırım" dedi. Ancak Benyamin Netanyahu'nun bu talebi, Filistin tarafından kabul edilmedi. Filistin Yönetimi Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın Sözcüsü Nebil Ebu Rudeyna, "Bu meselenin Yahudilikle veya devletle hiçbir alakası yok, bütün yerleşim birimi inşaatları durdurulmalı" dedi.²³

Netanyahu'nun daha önce kamuoyuna yansımayan bu talebi barış görüşmelerini daha da çıkmaza sokmuştur. Bu talebi yorumlayan Levy'e göre, bu talep Ürdün ve Mısır ile yapılan barış anlaşmalarının bir parçası olmadı. Filistinlilerin böyle bir talebi kabul etmesi ise iki nedenle mümkün değil. Birincisi, Yahudi devletinin kurulmasının sonuçlarından biri Filistinli mülteciler olmuştur. İkincisi, Yahudi devletinin ne anlama geldiğiyle doğrudan ilgilidir. İsrail Yahudi devletini tanımlamak istiyorsa İsrail içinde yaşayan Filistinli ve diğer Yahudi olmayan vatandaşları ne olacak? Yani, İsrail demokratik bir ülke olarak vatandaşlarına eşit haklar garanti etme anlamında her gün biraz daha fazla gelişme gösteren bir ülke olsaydı ve Yahudi devleti sadece sembolik olmaktan öte olmasaydı böylesi bir talebin anlaşılması belki daha kolay olabilirdi. Ama şimdi tam da bunun tersi bir durum yaşanırken, iktidarda aralıksız olarak Filistinlilerin haklarını sürekli inkâr ederken, bu talebin kabul görmeyeceği çok açıktır.²⁴

İsrail'de 23 Kasım'da kabul edilen yeni referandum yasası da zaten kesilmiş olan barış görüşmelerini daha fazla zorlaştırdı. Golan ve Doğu Kudüs'ü kapsayan bu yeni yasaya göre, bu bölgelerden çekilmesine ilişkin herhangi bir kararın, İsrail parlamentosunda üçte iki çoğunluk ile kabul edilmesi, bu çoğunluk sağlanamadığı takdirde yasa referanduma götürülmesi gerekmektedir. İsrail parlamentosunun çok partili olması, parlamentoda radikal Yahudi partilerin giderek güç kazanması ve İsrail halkının, yerleşim birimlerine karşı olan hassasiyeti düşünüldüğünde böyle bir yasanın hem mecliste hem de referandumda kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla gerek Suriye gerekse Filistin yönetimi ile yapılacak olası bir barışın en önemli şartlarının yerine gelmesi büyük ölçüde engellenmiş olmaktadır.

2 Eylül 2010 tarihinde ABD'nin baskısı ile başlayan doğrudan barış müzakereleri, İsrail'in Yahudi yerleşimleri konusundaki politikasından dolayı kesintiye uğramış oldu. Bir işgal ve ilhak stratejisine dönüşen yerleşim politikasının özellikle 23 Kasım'da kabul edilen referandum yasasının da etkisiyle bundan sonra da barış görüşmelerinin önünde önemli bir engel oluşturacağı kolaylıkla tahmin edilebilir.

Türkiye ile İlişkiler

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler 2000'li yılların başından itibaren değişim göstermeye başlasa da, 2010 yılı bu iki ülke arasındaki en gerimli yıl oldu denilebilir. 1990'lardan sonra güvenlik paradigması etrafında şekillenen ve askeri bürokrasi eliyle yönetilen ilişkiler, 2000'li yıllarda sivil yönetimin kontrolüne geçtiği söylenebilir.²⁵ Tüm bu süreçte ikili anlaşmalar, Türkiye'nin barış için arabuluculuk misyonu, ortak tatbikatlar ve ekonomik ilişkiler devam etmiş olsa da, "Türk-İsrail ilişkilerinin seyrinin stratejik ortaktan dost ülkeye, dost ülkeden ihtiyatlı ilişkiye ve ihtiyatlı ilişkiden düşman ülkeye" doğru sürüklendiğini gözlemek mümkündür.²⁶

İlişkilerin bu denli gerginleşmesinin en önemli sebebi kuşkusuz İsrail'in, Gazze'ye insani yardım malzemesi taşıyan gemilere 31 Mayıs gecesi düzenlediği operasyon sonucunda dokuz Türk vatandaşının hayatını kaybetmesidir. Ancak bu tarihe kadar iki ülke arasında ilişkilerin bozulmasına neden olan olayları özetlemek gelinen noktayı anlamak açısından önemlidir. Türkiye'nin İsrail-Suriye barış görüşmeleri için arabulucu olarak büyük bir çaba harcadığı ve iki tarafın doğrudan müzakerelere başlamasına günler kala İsrail'in Lübnan'a yönelik düzenlediği askeri operasyon Türkiye nezdinde güvensizlik yaratmıştır. Operasyondan sonra aynı amaca yönelik barış görüşmeleri tüm hızıyla sürerken 2008'in sonunda İsrail bu sefer 27 Aralık 2008'de Gazze'ye Dökme Kurşun Operasyonu başlatmıştır. Bu operasyonun İsrail Başbakanı Olmert'in Türkiye'ye düzenlediği ziyaretten birkaç gün sonra başlaması güvensizliği had safhaya çıkarmıştır. İlerleyen zamanlarda düzenlenen bir basın toplantısı sırasında konuya ilişkin bir soruya cevap veren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesinin ardındaki nedenin Türkiye'nin İslamlaşması mıdır?" sorusuna Davutoğlu, şu yanıtı verdi: "Bu ne İslamlaşmadır, ne de Türkiye'nin yüzünü Batı'dan Doğu'ya çevirmesidir. Türkiye-İsrail ilişkileri bozulmuştur, çünkü Türkiye arabuluculuğu ile bölgede barışa yaklaşmışken İsrail Gazze'ye saldırdı, binlerce insan öldü. Gazze saldırısı İsrail-Türkiye ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur.

İsrail yarın barışa yönelik adımlar atсын Türkiye İsrail ilişkileri de derhal düzelmeye başlayacaktır” ifadelerini kullandı.²⁷

2009’un başında düzenlenen Davos zirvesinde, Gazze saldırısını savunan ve Türkiye’nin verdiği tepkileri yüksek perdeden eleştiren İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez’e Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın diplomatik dil dışına çıkarak açık seçik ifadelerle verdiği tepki dünyanın gündemine oturmuştur. Ayrıca Türkiye, sürpriz bir kararla, Ekim 2009’da düzenlenen Anadolu Kartalı tatbikatının uluslararası bölümünü iptal etti. Böylece, diğer ülkelerle birlikte İsrail de Türkiye topraklarını tatbikat için kullanma imkanını kaybetti. TRT 1’de yayınlanan ve İsrail’in Filistin halkına yönelik uygulamalarını konu edinen “Ayrılık” dizisi de 2009’da yaşanan gerilimin bir parçası olduğunu ifade etmek gerekir.

İki ülke ilişkilerinde 2010 yılında yaşanan ilk gerilim ise, İsrail Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı bir açıklama ve kamuoyuna “alçak koltuk krizi” olarak yansıyan gelişme oldu. İsrail Dışişleri Bakanlığı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın İsrail’in Gazze’ye düzenlediği ve 3 Filistinlinin yaşamını yitirdiği saldırıyla ilgili eleştirileri için ‘küstahça azarlama’ niteliğinde bulundu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın kamuoyu önündeki sert eleştirilerinin ikili ilişkilere zarar verebileceği, İsrail devletine ve İsrail ordusuna en son ahlak dersi verecek olanların Türkler olduğu ifadesine yer verildi.²⁸ İsrail Dışişleri Bakan yardımcısı Danny Ayalon, Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol’u, Türkiye’de yayınlanan bir dizide yer alan bir sahne ile ilgili rahatsızlığını iletmek üzere 12 Ocak’ta İsrail Parlamentosu Knesset’e çağırdı. Ancak bu görüşme için diplomatik teamüllere aykırı ve hakaret içeren bir mizansen hazırlanmıştı. Büyükelçi Çelikkol için Ayalon’un oturduğu koltuğa nazaran daha alçak bir koltuk tahsis edilmiş, görüşme masasına Türk bayrağı konulmamış ve ikram yapılmamıştı. Ayrıca Ayalon’un Türk büyükelçisinin konuşmadığı dil olan İbranice ile basın mensuplarına “bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail bayrağı bulunduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim”²⁹ sözleri, görüşmenin diplomatik bir hakaret olarak düzenlendiğini ifşa etmiş oldu. Ayrıca

Türkiye’nin hem bu açıklamalara hem de bu mizansene cevabı sert oldu. Türk büyükelçisine yapılan bu muamele sonrası İsrail’in Ankara Büyükelçisi Gabby Levy Dışişleri Bakanlığı’na çağırıldı, İsrail’den özür ve izahat beklendiği kaydedildi. Bakanlık Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu’nun Levy ile yarım saat süren görüşmesinin ardından yapılan açıklamada da, İsrail Dışişleri’nin açıklamasındaki ifadeler kınandı. Dışişleri daha sonra Çelikkol’a yönelik muameleyle ilgili bir açıklama daha yaptı. Açıklama-

da “Diplomasiyle bağdaşmayan bir tutum sergilemiş olan İsrail Dışişleri Bakanlığı’nı diplomatik nezaket ve saygı kurallarına uymaya davet ediyoruz. Bu vesileyle, Türkiye’yi bir ahlaki sıralamaya tabi tutmanın hiç kimsenin haddi olmadığını vurgulamakta da yarar görüyoruz” denildi.³⁰ Konuya yönelik açıklama yapan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, “İsrail’in şu andaki mevcut yönetiminin bir koalisyon hükümeti olması Türkiye’yi bağlamayacağını” Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklamanın ardında olduğunu vurguladı. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de, 13 Ocak akşamına kadar özür dilenmediği takdirde büyükelçinin geri çağrılacağını ifade etti.

Türkiye’nin bu kararlı tavrı üzerine, Ayalon gece yarısı yaptığı açıklamada, “özür” kelimesine yer vermeyip genel bir ifade kullanarak, “Amaçının Büyükelçinin onurlarıyla oynamak olmadığını” belirtti. Başbakan Netanyahu’nun bürosundan yapılan açıklamada ise bunun bir “özür” olarak değerlendirilip, “Ancak tepki daha diplomatik yollarla dile getirilmeliydi” ifadesi Ankara’ya tatmin etmedi. Bu ifadelerin özür olarak kabul edilmemesi üzerine İsrail tarafından ikinci bir mektup gönderildi. Ayalon mektubunda, “(İsrail Parlamentosu Knesset’te) dün yaşananların gerçekleşme ve yansıtılış biçiminden dolayı, Büyükelçi Çelikkol’dan özür diliyorum” ifadelerini kullandı.³¹ Dışişleri yönetimi bu mektubu özür için yeterli gördü. Bu kriz böylece çözülmüş olsa da Gazze operasyonundan bu yana gerilen ilişkileri göstermesi açısından önemli bir gelişme sayıldı.

İlişkilerin seyrini olumsuz etkileyen bu gelişmelerden sonra ilginç bir olay yaşandı. Türkiye, İsrail’in OECD üyeliğini onaylayarak ilişkilerin az da olsa yumuşamasına neden oldu. Hem Türkiye’nin hem de OECD Başkanlık Konseyinin yaptığı açıklama, İsrail’e bir uyarı niteliğindedi. Türkiye “Bu karar Filistin İsrail’ini meşrulaştıramaz” ifadesini kullandı. “Bu vesileyle, İsrail’in OECD üyeliğinin hiçbir şekilde işgalin zımnen onaylanması veya meşrulaştırılması olarak görülemeyeceğini; ilgili BM kararları uyarınca, sadece 4 Haziran 1967’den önce İsrail’in kontrolünde olan toprakların tarafımızca İsrail olarak anlaşıldığını kayda geçirmek istiyoruz.” vurgusu yapıldı. Buna rağmen, İsrail Maliye Bakanı Yuval Steinitz, OECD üyeliğinin ülkesi için “tarihi bir başarı” olarak yorumladı.³²

Bu olumlu gelişmenin üzerinden henüz günler geçmişken İsrail, ilişkilerdeki esas kırılma noktası teşkil edecek bir adım attı. 31 Mayıs günü Gazze’ye insani yardım taşıyan yardım filosuna uluslararası sularda saldırması ve 9 Türk vatandaşının hayatını kaybetmesi, 50’den fazlasının da yaralanması, İsrail-Türkiye ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. European Campaign to End the Siege on Gaza, Free Gaza Movement, The International Committee to Lift the Siege on Gaza, Ship to Gaza Greece,

Ship to Gaza Sweden ve İHH (İnsani Yardım Vakfı) olmak üzere altı sivil toplum kuruluşunun organizasyonu ile oluşturulan filoda 36 ülkeden 700'den fazla katılımcı bulunuyordu. Filo, 31 Mayıs gecesi saat 04.30 sıralarında saldırıya uğradığı sırada uluslararası sularda seyir hâlindeydi. Filonun rotası, açık denizden kıyıya paralel olarak 70-80 mil mesafede idi.³³ Ayrıca İsrail'in uluslararası karasularda insani yardım taşıyan ve sivilleri barındıran gemilere gerçekleştirdiği bu kanlı saldırı, sadece 1949 Cenova Konvansiyonu'nu değil aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in Deniz Hukuku Konvansiyonu'nu da ihlal etmiştir.³⁴ Dolayısıyla dünya kamuoyu nezdinde İsrail'e yönelik çok önemli tepkilere neden olmuştur. Bu saldırıdan sonra İslam Konferansı Teşkilatı, Avrupa Parlamentosu, Afrika Birliği, Arap Birliği, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları Örgütü gibi uluslararası kuruluşlardan kınama ve çeşitli düzeylerde tepkiler geldi.

Saldırının Türkiye-İsrail İlişkilerine Etkisi

İsrail'in tamamen sivil bir oluşumdan meydana gelen insani yardım filosuna gerçekleştirdiği saldırı sonrasında gündeme gelen en önemli sorulardan birisi, İsrail'in bu saldırıyı neden düzenlediği ve neden askeri operasyon tercihini kullanmasına yönelik oldu. Bu noktada İsrail'in can kaybını ve dünya kamuoyundan ve özellikle Türkiye'den gelecek tepkileri hesaba katmamış olması düşünülemez. Bun rağmen askeri operasyon düzenlemesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir: İsrail'in tarihsel olarak tüm sorunlarını veya girişimleri güç kullanarak bastırma geleneği, bir iç sorun olarak gördüğü Gazze sorununun uluslararası platforma taşınmasını engelleme, Türkiye'nin artan bölgesel etkisini ve özellikle İran'ın nükleer sorununa yönelik diplomatik girişimlerini azaltma³⁵ ve ablukayı ne pahasına olursa olsun engellemek.³⁶

Türkiye'nin bu saldırıya tepkisi çok sert ve tavizsiz oldu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 1 Haziran'da TBMM'de yaptığı konuşmada, "İsrail'in Gazze'ye insani yardım götüren gemilere yaptığı kanlı katliam her türlü laneti hak etmiş bir katliam" olduğunu, saldırının aynı zamanda uluslararası hukuka yapıldığını ve "zorbalar, haydutlar, korsanlar bile belli ahlâk kurallarına uyarlar. Hiçbir hassasiyete uymayanlara bu sıfatı yakıştırmak bile iltifat olur" sözleriyle diplomatik dilin dışında, açık seçik ifadelerle İsrail'i suçlamıştır. Başbakan ayrıca, "Türkiye'nin dostluğu ne kadar kıymetliyse, düşmanlığı da o kadar şiddetlidir" sözleriyle de ilişkilerin kolay kolay eskisi gibi olamayacağını işaretini vermiştir. Ayrıca uluslararası hukuk ve diplomasinin tüm imkanlarının kullanıldığını ve bu çerçevede, Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçisi'nin geri çağrıldığını, İsrail ile gündem-

de olan üç tane müşterek askeri tatbikatın iptal edildiğini, İsrail’le yapılacak futbol maçlarının iptal edildiğini, bütün uluslararası kuruluşların göreve çağrıldığını, açıklamıştır.³⁷

BM Güvenlik Konseyi Türkiye’nin çağrısı üzerine olağanüstü olarak toplanmış ve İsrail’i kınayan bir bildiri yayınlamıştır.³⁸ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, “En basit anlatımla, bu, eşkıyalık ve korsanlıkla eşdeğerdir. Bu devlet tarafından işlenmiş bir cinayettir. Hiçbir mazereti olmadığı gibi meşruiyeti de yoktur. Böyle bir yolu izleyen bir ulus devlet, uluslararası kamuoyunun saygın bir üyesi olma meşruiyetini de kaybetmiştir” sözleriyle İsrail’i çok sert bir şekilde eleştirdi.³⁹ Ayrıca, merhumların ve yaralıların, ahkonulan tüm yolcuların ve gemilerin derhal iadesi, yardım malzemesinin Gazze’ye ulaştırılması, İsrail’in özür dilemesi ve tazminat ödemesi gibi taleplerde bulundu. Bu taleplerin çoğu yerine gelmiş olsa da özür ve tazminat konusu İsrail ile Türkiye arasında en ihtilafli konular olarak kaldı. Türk yetkililer birçok kez iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için özür ve tazminatın şart olduğunu dile getirdiler. İsraili yetkililer ise buna yanaşmakla kalmayıp Türkiye’nin özür dilemesi gerektiğini belirttiler.

İsrail askeri müdahalesi her ne kadar sivil gemilere yapılmış gibi görünse de bu olayın Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerde telafisi oldukça zor yaralara yol açtığı rahatlıkla ifade edilebilir. Türkiye’nin özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren güvenlik eksenli stratejik anlaşmalara imza attığı İsrail, yaşanan tüm sorunlardan farklı olarak artık Türkiye’nin içerisinde yer aldığı girişimlere diplomatik veya politik bir karşılık vermeyeceğini ve doğrudan askeri yöntemleri Türkiye’ye karşı da kullanacağını göstermiş oldu.

Son saldırı olayı, ilk etapta diplomatik alanda Türkiye’nin İsrail’deki büyükelçisini geri çekmesine, askeri alanda ise İsrail ile olan ortak tatbikatların iptaline yol açmıştır. Ancak buna ek olarak, askeri müdahalenin Türkiye İsrail arasındaki krizi derinleştirmekten öteye ilişkileri halklar bazında koparmaya yol açacağını belirtmek gerekir. Filistin’le ilgili hassas durumlara sahip Türk halkının hükümetler üzerinde oluşturacağı baskının siyasi düzeyde de büyük bir yankı bulacağını ifade etmek gerekir.

Mavi Marmara saldırısının ardından iki taraf arasındaki ilk temas, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile İsrail Sanayi Bakanı Eliezer ile Brüksel’de gizlice görüşmesi oldu. Bu görüşme, gizli olmasına rağmen ertesi gün İsrail basınında yer alması, görüşmenin sonuçsuz kalmasının en önemli ne-

denlerinden birisi oldu. Ayrıca İsrail Dışişleri Bakanı Lieberman, bu görüşmenin kendisinden habersiz yapıldığı gerekçesiyle sert tepki gösterdi.

3 Aralık'ta İsrail'de, Hayfa yakınlarındaki Karmel dağlarında çıkan orman yangınında 41 İsrail vatandaşı hayatını kaybetti. İsrail'in "kendi başımıza söndüremeyiz" dediği yangını söndürme çabalarına destek olan ülkelerden birisi Türkiye oldu. 2 tane yangın söndürme uçağını Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla İsrail'e gönderen Türkiye, bu yardımıyla dünya gazetelerinin manşetlerine taşındı ve İsrail'le diplomatik kriz halindeki Türkiye'nin bu yardımı yangından sonra en fazla konuşulan konu oldu. 'İnsani' ve 'İslami' vazifesini yaptığını söyleyen Erdoğan'a Netanyahu, telefonda teşekkür etti ve tüm teşekkür konuşmalarında Türkiye için özel bir parantez açtı. 'Alçak koltuk krizinin mimarı Ayalon da İsrail'in Yahudi geleneklerinden hareketle daha önce birçok ülkeye kriz anında yardım ettiğini not ettikten sonra Türkiye'ye hassaten teşekkür etti. Haaretz gazetesinin haberine göre; Netanyahu, Mavi Marmara baskınından bu yana yaşanan diplomatik krizi sonlandırmak için harekete geçti. İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu'nun göreve başladığı geçen yıldan bu yana ilk kez Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı telefonla aradığı ve teşekkür ettiği vurgulanan haberde, Başbakan Erdoğan'ın konuyla ilgili olarak, İsrail'in Mavi Marmara gemisine yaptığı saldırıyla ilgili olarak İsrail'den özür belediklerini yinelediği de belirtildi. Haberde, Türkiye'de görev yapmış İsraili eski bir diplomat olan Alon Liel'in, "Ankara'nın jestinin son derece önemli olduğu, bunun belki de İsrail'in özür dilemesi sürecini hızlandırabileceği" yorumunu yaptığı kaydedildi.⁴⁰ Mavi Marmara baskınından sonra iki taraf arasında gerçekleşen bu iki olay ise ilişkilerin yumuşamasına yönelik adımlar olarak yorumlansa da, ilişkilerde belirgin bir gelişme görülmedi.

İki ülke arasında yılın sonlarına doğru yeniden gerildi. Bu gerilim, İsrail'in 17 Aralık'ta Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile imzaladığı Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırma anlaşmasından kaynaklandı. Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada, "GKRY ile bu tür bir anlaşma yapılmasının, Kıbrıs Türklerinin hak ve çıkarlarını yok saymak anlamına geleceği, Kıbrıs müzakerelerini olumsuz etkileyeceği ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrara katkı sağlamayacağı" ifadeleriyle söz konusu anlaşmaya tepki gösterildi.⁴¹ İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yigal Palmor ise, "Bu, İsrail ile Kıbrıs (Rum kesimi) arasında ikili bir anlaşmadır ve üçüncü ülkeleri hiçbir biçimde etkilememektedir. Üçüncü bir ülkenin bu konuda söz söylemesini anlayamıyoruz" ifadesini kullandı.⁴²

İsrail'in Alternatif Müttefik Arayışları

İsrail, Türkiye ile gerginleşen ilişkilerin telafisi için özellikle Bulgaristan, Yunanistan, Güney Kıbrıs Yönetimi ve Azerbaycan'la ilişkilerini yoğunlaştırmaya başladı. Bu ilişkilerin 2010 seyrini şu şekilde özetlemek mümkün.

Bulgaristan: İsrail basınında yer alan haberlere göre, insani yardım filosuna yapılan saldırıdan sonra Bulgaristan Başbakanı Boyko Borisov ile İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu arasında üç görüşme gerçekleşti. Bu görüşmelerde, filoda yer alan üç Bulgar gazetecinin serbest bırakılması için kolaylık sağlanacağı ve İsrail'in Bulgaristan hava sahasını ve üslerini kullanması yoluyla iki ülke arasında askeri ve stratejik işbirliğinin artırılacağı ifade edildi.⁴³ Ayrıca iki ülke arasında turizmin yoğunlaşabileceği ve Türkiye'yi tatil için tercih eden turistlerin Bulgaristan'a gelebileceği ifade edildi.

Yunanistan: İsrail'in önceki yıllara göre yoğun ilişki kurduğu bir başka ülke ise Yunanistan oldu. Bu yoğun ilişki, İsrail basınında "etkili bir dönüş" olarak yorumlandı. Habere göre Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu ile İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu Şubat ayında Moskova'da görüşmüş ve bu görüşmeden sonra savunma, güvenlik ve turizm alanlarında yoğun bir işbirliğine gidilmesi noktasında anlaşmaya varılmıştır.⁴⁴

Bu görüşmenin pratik sonuçları Mayıs ayında gerçekleştirilen ortak tatbikatta görüldü. Türkiye'nin topraklarında İsrail ile tatbikat yapmayı reddetmesinin ardından, bu ülke 25 Mayıs'ta Yunanistan'la ortak tatbikata başladı. Yunanistan Hava Kuvvetleri, İsrail ile eğitim amaçlı "Minoas 2010" adlı tatbikatın, 3 Haziran'a kadar süreceğini açıkladı. Yunan basını, tatbikatın Ege Denizi ve ana karada yapıldığını duyurdu.⁴⁵ Ancak tatbikat iki Yunan gemisinin de dâhil olduğu insani yardım filosuna düzenlenen saldırı sebebiyle tamamlanamadan sona erdirildi. Bu tatbikattan sonra Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu, 21-22 Temmuz tarihlerinde İsrail'i ziyaret etmiştir. Hem Devlet Başkanı Peres hem de Başbakan Netanyahu ile görüşen Papandreu'nun bu görüşmelerde en çok Türkiye'yi konuştukları haberlerde bildirilirken Papandreu'nun Türkiye ile İsrail arasındaki gerginlikten faydalanmayı, bölgede daha etkili olmayı planladığı, bu yüzden İsrail'e yakınlaştığı ifade edildi.⁴⁶

İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu da 16 Ağustos'ta Yunanistan'a iade-i ziyarette bulunmuştur. Netanyahu'nun söz konusu ziyareti, bir İsrail başbakanının Yunanistan'a gerçekleştirdiği ilk ziyaret olma özelliğini taşımıştır. Bu ziyaret esnasında görüşülecek konulardan öne çıkanları

Atina açısından ekonomik olanlardı. Zira iflasın eşiğinden dönme çabası içerisindeki Yunanistan için, Türkiye ve KKTC'yi boykot eden Yahudi turistleri çekmek önemliydi.⁴⁷ Nitekim, İsrail'in Atina Büyükelçisi'nin yaptığı açıklamalara göre, 2010 yılında 250.000 İsraili turist Yunanistan'ı ziyaret etmiş olup, bir önceki yıla göre %200 artış gözlemlenmiştir.⁴⁸ Turizme ilaveten iki ülkenin bir diğer önceliği de ticaretti. Aynı şekilde, "teknolojik ve bilimsel alanlarda bilgi paylaşımı ile tarım sektörüne ağırlık verilmesi" de uzlaşma sağlanan konular arasında gösterilmiştir. Her iki tarafın da ziyaret trafiğine bakıldığında görüşmelerin esas noktalarından birini Ortadoğu'daki barış görüşmeleri olduğu söylenebilir. Papandreu Temmuz 2010'daki İsrail ziyaretinin ardından Filistin yönetimini de ziyaret etmişti. Papandreu ayrıca Netanyahu'nun Atina ziyareti öncesinde de Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek Filistin Yönetimi Devlet Başkanı Mahmut Abbas ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa ile ayrı ayrı telefonda görüştü.⁴⁹

Azerbaycan: İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman ve İsraili iş adamlarından oluşan bir heyet 9-11 Şubat tarihleri arasında Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Resmi görüşmelerden sonra katıldığı bir kokteylde açıklama yapan Lieberman, Azerbaycan ile ekonomik işbirliği yapmaktan memnuniyet duyduğunu belirtti. Lieberman, temasları sırasında enerji ve yeniden yapılanma projeleri ile ilgili müzakereler yaptığını da belirtti. Lieberman, "Enerji alanında işbirliğine çok önem veriyoruz. Azerbaycan ile bu alanda işbirliği içindeyiz. Temaslarımız sırasında alternatif enerji alanında birçok projeler üzerinde müzakereler yaptığımız ve gelişen Azerbaycan'da İsraili şirketlerin de yer alması konusu temaslarımız sırasında görüşüldü" şeklinde konuştu.⁵⁰ Ayrıca Ekim ayında Azeri basın ajansında yer alan bir habere göre İsraili Elbit firması, Azerbaycan ordusunun kullandığı Rus yapısı T-72 tanklarını modernize etmek için Azerbaycan Savunma bakanlığıyla bir anlaşma imzaladı. Anlaşmaya göre, modernizasyon iki sene kadar sürecek ve 56 milyon dolara mal olacak.⁵¹

İsrail'in bu yoğun arayışları gerek Türk gerekse İsrail kamuoyunda Türkiye'ye alternatif bulma çabaları olarak değerlendirildi.⁵² İsrail'in Ortadoğu'nun en önemli güçlerinden biri haline gelmeye başlayan Türkiye'yi kaybetmesinin getirdiği yalnızlaşmayı başka bir ilişkiyle telafi etmesi oldukça güçtür. Çünkü Türkiye'nin İsrail açısından önemi ekonomik ilişkiler, askeri tatbikatlar ve bölgesel işbirliği alanlarını aşan bir niteliktedir. Türkiye'nin İran, Suriye, Hamas, Filistin Yönetimi gibi bölge barışının temel aktörleriyle sahip olduğu yoğun ilişki göz önüne alındığında, Türkiye'nin bölgesel barışa yapacağı katkıyı bir başka alternatifle sağlamak oldukça zordur.

Kronoloji

- **7 Ocak:** Gazze'ye uygulanan ablukayı delmeyi amaçlayan uluslararası "Filistin'e Yol Açık" konvoyu Gazze'ye girdi.
- **12 Ocak:** İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'un, Türkiye'de yayınlanan bir dizi sahnesiyle ilgili rahatsızlığını bildirmek üzere çağırıldığı Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'a aşığılayıcı bir şekilde davrandı.
- **14 Ocak:** İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon Tel-Aviv büyükelçisi Oğuz Çelikkol'dan resmen özür diledi. İsrail'den beklenen özür içerikli mektubu Ankara'ya ulaştı.
- **13 Mart:** İsrail kabinesi, Mısır sınırına 360 milyon dolarlık harcamayla duvar örülmesi kararını aldı.
- **19 Nisan:** Tehcir Yasasını yürürlüğe koyan İsrail, 200 Filistinliyi yillardır oturdukları Batı Şeria'dan Gazze'ye gönderdi.
- **1 Mayıs:** İHH İnsani Yardım Vakfı'nın Batı Şeria'daki bürosunu açan ve temsilciliğini yürüten Türk vatandaşı İzzet Şahin, İsrail tarafından 27 Nisan tarihinde gözaltına alındı. İsrail tarafından gözaltı sebebine ilişkin herhangi bir açıklama yapılmadı.
- **31 Mayıs:** İsrail askerleri, Gazze'ye insani yardım malzemesi taşıyan konvoyu saldırdı. Saldırı sonucunda Mavi Marmara gemisindeki aktivistlerden 9 Türk vatandaşı hayatını kaybetti.
- **31 Mayıs:** Türkiye, İsrail'deki büyükelçisini geri çekmeye karar verdi. Erdoğan İsrail'in yaptığını tamamen devlet terörü olarak gördüklerini belirtti.
- **1 Haziran:** Türkiye'nin 31 Mayıs'ta yaptığı acil çağrı ile toplanan BM Güvenlik Konseyi yardım filosuna düzenlediği saldırıdan dolayı İsrail'i kınadı.
- **14 Haziran:** Avrupa Birliği (AB) Devlet ve Hükümet Başkanları Mavi Marmara baskınında yaşanan can kaybından üzüntü duyduğunu ve uygulanan şiddeti kınadığını belirtti.
- **5 Temmuz:** Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "Mavi Marmara" gemisine saldırının ardından İsrail'e üç seçenek sundu. Davutoğlu, "Ya özür dilerler, ya komisyonu ve onun raporunu kabul ederler ya da ilişkiler kesilir" dedi.

- **2 Ağustos:** İsrail, Mavi Marmara Gemisi'ne yönelik askeri saldırıya yönelik BM tarafından yürütülecek soruşturmayı kabul ederek bir ilke imza attı.
- **22 Ağustos:** İsrail Hükümeti, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) üyeliğini resmen onayladı.
- **3 Eylül:** İsrail-Filistin doğrudan barış görüşmeleri Washington'da başladı.
- **27 Eylül:** Filistin ile doğrudan müzakerelere başlayan İsrail'de, Yahudi yerleşim birimi inşaatlarına yeniden başlandı.
- **11 Ekim:** İsrail'de Bakanlar Komisyonu, topraklardan çekilme konusunda hükümetin alacağı her kararın referanduma sunulmasını öngören yasa önerisini kabul etti.
- **8 Kasım:** İsrail yönetimi işgal altında tuttuğu Kudüs'te 1300'den fazla konut inşaatına onay verdi.
- **18 Aralık:** İsrail ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında "Münhasır Ekonomik Bölge" Anlaşması imzalandı.

Dipnotlar

- 1 "Gizli görüşme İsrail'i karıştırdı", *Habertürk*, 1 Temmuz 2010
- 2 "Leading rabbi: Abbas should perish", *Al Jazeera*, 29 Ağustos 2010.
- 3 "İsrail-Filistin Görüşmeleri", <http://www.beyazgazete.com/video/2010/09/06/israil-filistin-gorushmeleri-tvnet.html>
- 4 "İsrail Kabinesi Karıştı", <http://www.beyazgazete.com/video/2010/12/12/israil-kabinesi-karisti-tvnet.html>
- 5 "Israeli police say Lieberman should be indicted", *CNN*, 24 Mayıs 2010
- 6 "Ortadoğu barış görüşmeleri zor olacak", *BBC*, 10 Mart 2010
- 7 "İsrail-ABD arasında kriz", *Yeni Şafak*, 16 Mart 2010
- 8 İsrail'in ABD Elçisi: "İsrail-ABD ilişkileri ciddi krizde", *CNN Türk*, 15 Mart 2010
- 9 Ufuk Ulutaş, "ABD-İsrail: Eski Dost Düşman Olur mu?", *Star*, 29 Mart 2010
- 10 Haim Malka, "ABD-İsrail: Karar anı!", <http://www.dunyabulteni.net>, 8 Haziran 2010.
- 11 "Obama: ABD ile İsrail arasında kriz yok", *BBC*, 18 Mart 2010
- 12 Nuh Yılmaz, "Obama-Netanyahu Zirvesi: Dağ Fare Doğurdu!", *Star*, 11 Temmuz 2010
- 13 Nuh Yılmaz, 11 Temmuz 2010
- 14 Ömer Taşpınar, "İsrail-ABD ilişkileri Düzeliyor", *Sabah*, 12 Temmuz 2010
- 15 "İsrail Büyükelçisi: Türkler yeni bir politika geliştirdi", *Zaman*, 08 Temmuz 2010
- 16 Haim Malka, "ABD-İsrail: Karar anı!", <http://www.dunyabulteni.net>, 08 Haziran 2010
- 17 M. Serdar Çarhoğlu, "İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri Sürecinde Tarafların İçsel Dinamikleri", *ORSAM*, 14 Eylül 2010
- 18 Yusuf Yerkele, "Doğrudan Müzakerelerin Kırılma Noktaları: Obama, Netanyahu, Abbas ve Hamas Eksenindeki Kısırdöngü", *Ortadoğu Analiz*, Ekim, 2010, Cilt, 2, Sayı, 22, s.20-23
- 19 Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin, "Bitmeyen Senfoni: Ortadoğu Barış Süreci", *Ortadoğu Analiz*, Ekim, 2010, Cilt, 2, Sayı, 22, s. 14
- 20 Nüzhet Kandemir, "Ortadoğu Barış Sürecinde Gelişmelerin Yönü", <http://www.sde.org.tr>, 23 Eylül 2010
- 21 Ali Balcı, "2010 Yılında Yahudi Yerleşimleri: İsrail'in İşgal Stratejilerini Çözümlemek", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 28, Mart 2011, s.82-85
- 22 "Arap liderler Filistin-İsrail barış görüşmeleri için toplandı", <http://tr.euronews.net>, 10 Eylül 2010.
- 23 "Filistin Netanyahu'nun şartlı teklifini reddetti", <http://tr.euronews.net>, 11 Ekim 2010.
- 24 Dannyel Levy: "ABD İsrail'e yaptırım uygulamalı", *USA Sabah*, 12 Ekim 2010.
- 25 Ali Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990 ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, s.117-136
- 26 Ufuk Ulutaş, "Türk-İsrail ilişkilerinin kopma noktası", <http://www.setav.org/>, 04 Haziran 2010
- 27 "İsrail'le 'alçak koltuk' krizi", *Milliyet*, 13 Ocak 2010
- 28 "İsrail Türkiye'ye sert çıktı", *NTVMSNBC*, 11 Ocak 2010
- 29 "İsrail'le 'alçak koltuk' krizi", *Milliyet*, 13 Ocak 2010
- 30 "No: 7, İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısının Tel Aviv Büyükelçimiz ile Yaptığı Görüşmede Takındığı Tavrı Hk.", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 12 Ocak 2010

- 31 "Alçak Koltuk Krizi Çözüldü", *Hürriyet*, 14 Ocak 2010.
- 32 "Ankara, OECD'ye üye olan İsrail'i uyardı", *Haber 7*, 11 Mayıs 2010.
- 33 <http://www.freedomflotillafacts.com/#>
- 34 Ufuk Ulutaş, "Türk-İsrail ilişkilerinin kopma noktası", www.setav.org.tr, 04 Haziran 2010
- 35 Veysel Ayhan, "İsrail İnsani Yardım Ekibine Neden Askeri Saldırıda Bulundu?", *ORSAM*.
- 36 Özlem Tür, Gazze'ye Yardım Konvoyuna Düzenlenen Saldırı ve Türkiye-İsrail İlişkileri, *ORSAM*.
- 37 "Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 Haziran 2010 tarihinde AK Parti TBMM Meclis Grubunda yaptıkları konuşmanın tam metni", *T.C. Başbakanlık*.
- 38 "BM'den İsrail'i kınayan çok sert açıklama", *Hürriyet*, 1 Haziran 2010
- 39 "T.C. Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun BM Güvenlik Konseyi Olağanüstü Oturumunda Yaptığı Konuşma, Newyork", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 31 Mayıs 2010
- 40 "Israel-Turkey diplomatic crisis nears its end", *Haaretz*, 7 Aralık 2010.
- 41 No: 288, 21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 21 Aralık 2010
- 42 "İsrail ile Türkiye arasında yeni bir kriz daha doğdu", www.dunyabulteni.net, 20 Aralık 2010
- 43 Barak Ravid, "As Turkey front freezes, Israel looks to warming Balkan ties", *Haaretz*, 26.11.2010
- 44 Barak Ravid, As Turkey... *Haaretz*, 26.Kasim.2010
- 45 Ege'de İsrail-Yunan Tatbikatı Başladı, *TRT*, 26 Mayıs 2010.
- 46 Fikret Ertan, "İsrail-Yunanistan İlişkileri", *Zaman*, 25 Temmuz 2010
- 47 Celalettin Yavuz, "İsrail-Yunanistan Yakınlaşması", <http://www.turkishgreeknews.org/tr>
- 48 Barak Ravid, As Turkey... *Haaretz*, 26 Kasım 2010.
- 49 Celalettin Yavuz, "İsrail-Yunanistan... <http://www.turkishgreeknews.org/tr>
- 50 "İsrail, Azerbaycan ile Yapılan Ekonomik İşbirliğinden Memnun", www.haberfx.net, 10 Şubat 2010
- 51 "İsrailli Elbit firması Azerbaycanın T-72 tanklarını modernize edecek", www.hasturktv.com, 19 Ekim 2010
- 52 Mehmet Şahin, "Ortadoğu'da Yalnızlaşan İsrail Yeni Müttefik Arayışında", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 25, 2011, s. 32